

Vladimir Popin

EMLÉKEZÉSEK A MAGYAR TANSZÉK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

*Recollections on the occasion of the Anniversary of the Hungarian
Department*

Ötven esztendő... Ennyi év múlt el az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Tanszékének megalapítása óta. Több mint egy emberöltő. Ez alatt térségünkben változatos társadalmi és politikai események zajlottak le, amelyek sokszor drámai fordulatot vettek. Gondoljunk csak bele, mi minden született és ment tönkre ez idő alatt a gazdaságban, a kultúrában a mi soknemzetiségű Vajdaságunkban is. A magyar nyelvű művelődés és az oktatás sem volt kivétel. Nem vitás, hogy a most ötvenéves fennállását ünneplő Magyar Tanszék ennek az időszaknak meghatározó intézményeként jött létre, s ilyen maradt a mai napig. Éppen ezért fontosnak érzem, hogy mint egykori köztisztviselői szerepet is betöltő személy, fölelevenítsem e jeles intézménnyel kapcsolatos emlékeimet.

A Tanszék megalapításának gondolatát nem a pillanat szülte. Előttörténetének három szakasza van. Ez elsőbe a királyi Jugoszlávia húszas évei tartoznak, amikor szinte kizárólag négyosztályos magyar elemi iskolák léteztek, majd a harmincas években létrejött Belgrádban egy gimnáziumi–tanítóképző jellegű középiskola, amely az oktatás és a művelődésügy számára számos kádert képzett.

A második szakasz nyilván a második világháború időszaka, amikor a Vajdaság három államhoz is tartozott: a Bácska Horthy Magyarországhoz, a Szerémség és a Bánát két mesterségesen teremtett bábállamhoz, a független Horvátországhoz, illetve Nedić quisling Szerbiájához (a Bánát legnagyobb része német fennhatóság alatt állt). Mivel a Szerémségben elenyésző számú szórványmagyarok élt, gyakorlatilag nem nyílt mód magyar anyanyelvű iskolák létrehozására. A Bánátban sem volt sokkal különb a helyzet. A Bácskában viszont kialakult az iskolák hálózata, amely fölölelte a középiskolákat is. (Itt említhetem meg, hogy Újvidéken szerb nyelvű gimnázium is működött.) A tanerő legnagyobb része Magyarországról érkezett, tekintve, hogy itt nem volt kellő számú és képzett tanár. Az érettségi után a továbbtanulók többnyire szegedi és budapesti egyetemeken folytathatták tanulmányaikat. Ezzel a lehetőséggel az itteni szerb végzősök is éltek.

A második világháború befejezése után a Vajdaságban kialakult az általános iskolák hálózata, a nemzetiségi tannyelvűeké is, de azonnal szembe kellett nézni

a tanerőhiánnyal. Ezért már 1945-ben ún. tanítói kurzust szerveztek Zentán. Itt több tíz fiatal magyar tanító szerzett képesítést, hogy aztán a szükségleteknek megfelelően helyezték őket különböző állomáshelyekre, mindenekelőtt az általános iskolákba. E tanfolyamok megszervezését illetően, igazgatójának, Zlatibor Popovićnak nagy érdemei voltak, később az újvidéki Bölcsészkar tanára lett. E kurzus végzettjei alkották a magyar tanerő jelentős részét, közülük többen, magasabb kvalifikáció birtokában az ötvenes években létrejövő magyar tannyelvű közép- és szakiskolákban is taníthattak.

Az egy ideig fokozottan központosított hatalom engedni látszott, és a múlt század hatvanas éveiben belátta, hogy rendezni kell a nemzetiségi viszonyokat, s javítani a nemzeti kisebbségek helyzetén. Az első lépés ezen a téren az volt, hogy a párt csúcsvezetősége 1959-ben kiadta A nemzeti kisebbségekről szóló dokumentumot. Ennek értelmében a tartományi pártbizottság is megalakította a nemzeti kisebbségek bizottságát. Később ezek a Szocialista Szövetség keretében tevékenykedtek, s mint a „nemzetek közötti bizottságok” fölmérték, hogyan érvényesül a kisebbségeknek az oktatásra, a művelődésre való joga, s hogyan realizálódik a káderpolitika, egyszersmind kijelölték a jobbítást célzó feladatokat is. Emlékezzünk csak: csupán az általános iskolai oktatás volt megoldva, a középiskolai csak úgy-ahogy, mert hiányzott a kellően képzett tanerő. Fontos feladattá vált tehát a főiskolai, illetve egyetemi képzés megszervezése. Igazságtalan lennék, ha itt nem említeném meg a tartományi pártbizottság elnökének, az azóta elhunyt Stojan Zamurovićnak a nevét, akivel több mindent sikeresen realizáltunk. E sorok írója ma is büszke rá, hogy ennek az embernek a munkatársa lehetett.

A Magyar Tanszék megalapításának gondolatával egyidejűleg fölvetődött a kérdés, ki lehetne a vezetője. Megjegyzem, akkor a Vajdaságban nem volt olyan végzettségű személy, akire a feladatot rá lehetett volna bízni. A megbeszéléseknek mindjárt az elején elhangzott a Zágrábban élő írónak, jeles értelmiséginek, Sinkó Ervinnek a neve. Az európai forradalmi mozgalmak résztvevőjének, éles tollú írónak, aki szembefordult a sztálinizmussal, cikk- és tanulmánygyűjteménye a *Kísértet járja be Európát* címmel már több nyelven is megjelent. Mindennek itt is kellő visszhangja volt.

Sinkó örömmel vállalta a felkérést, s én csakhamar résztvevője lehettem azoknak a több órás beszélgetéseknek, amelyeket a már említett Stojan Zamurović folytatott vele a bölcsészkar irodájában (akkor még a Njegoš utcai épületben). Mindmáig élénken él emlékezetemben, hogyan mesélt Sinkó Ervin a forradalmi tevékenységéről, a Tanácsköztársaság helyi elnökéként Kecskeméten töltött hónapjairól. S külön emlékezetembe vésődtek a harmincas évek második felében a moszkvai tartózkodásán szerzett élményei. Főként az ragadott meg, hogy egy házban lakott Iszaak Babel zsidó származású orosz íróval, akivel szinte összebarátkozott, és gyakran beszélgettek a forradalom fontosságáról, továbbá az

irodalom szerepéről. Egy napon Babel arra figyelmeztette, elveszítette a szovjet vezetés bizalmát, s nyilván letartóztatás vár rá. Ezért arra kérte Sinkót, ritkábban találkozzanak, s ő is legyen óvatosabb. Erre Sinkó is ráérzett, és még idejében Párizsba utazott. Babelt viszont valóban letartóztatták, és a moszkvai kazamatákban nyoma is veszett. (Hivatalos adatok szerint 1939-ben hurcolták el, és negyvenhét évesen, 1941-ben halt meg a börtönben, s majd csak Sztálin halála után rehabilitálták – megj. V. P.) E beszélgetések lényege elsősorban mégis az volt, hogyan képzeli el a tanszékvezető az irányítást, milyen nehézségekkel kell szembenéznie, s kezdetben kivel kell megszerveznie az oktatást, milyen tárgyakat oktassanak, honnan verbuválják a diákokat... Úgy emlékszem, mindebben, sőt abban is, milyen szerepet kell a leendő katedrának betöltenie a nem csupán vajdasági, hanem az egyetemes jugoszláv térségben is, de főleg a szakmai kérdésekben komoly segítségére volt Mladen Leskovac, az akkori dékán is.

Mindenekelőtt annak kellett megtalálni a módját, hogyan illeszkedjen a tanszék a felsőoktatási rendszerbe. Meg is született a döntés, hogy több, predispozícióval rendelkező tanárt továbbképzésre kell küldeni hazai egyetemekre, Magyarországra, illetve megfelelő külföldi egyetemekre, hogy doktori képzést szerezzenek irodalomtudományból, nyelvészetből, hungarológiából...

Hogy az akkori erőfeszítések nem maradtak eredménytelenek, bizonyítja az a tény is, a tanszéknek hány és hány diplomázottja lett tanár, tudós, író, újságíró, műfordító, könyvtáros, a közművelődés kiemelkedő személyisége, művelődési intézményeink vezetője, s nemzetközileg is elismert szakember.

Ezzel már utaltam is arra, hogy a tanszék nem csak tanerőt képezett általános és középiskolák részére, hanem kinevelt egy vajdasági magyar értelmiségi réteget, melynek tagjai a kultúra számos területén dolgozhatnak, s akik nélkül a vajdasági magyarság szellemi élete sem lenne teljes.

De folytassuk csak a visszatekintést. A tanszéknek és tanárainak kezdeményezése nélkül nem születhetett volna meg például az *Iffúság* mellékleteként megjelent *Symposion*, amely komoly szabadelvű folyóirattá nőtte ki magát, sem a Jugoszláviai (ma vajdasági) Magyar Nyelvművelő Egyesület, a Hungarológiai Intézet, az egyetemi lektorátusok, mindenekelőtt a jogi karon. Nem szabad elfelejteni, hogy nem kis szerepe volt a tanszéknek és a Hungarológiai Intézetnek a háromkötetes Szerhorvát–magyar szótár megszületésében. Ma is jóleső gesztusként él bennem, hogy amikor megalakult a Nyelvművelő Egyesület, magyar nyelvtudásomnak köszönhetően engem is a tagságába fogadtak. Bizottságokat, tanácsot és közgyűlést is alapítottunk, s tőlünk eredt például az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok megrendezésének a gondolata. Egyesületi tagként ismerhettem meg személyesen is Bárcki Géza akademikust, Deme László professzort (akivel közösen emlékeztünk a zentai gimnázium olyan kiváló tanárára, mint amilyen dr. Banó István volt.), vagy Szathmári István tanár urat. Az egyesület különösen jelentős részt vállalt az 1974-es alkotmányfüggelék, valamint

a Vajdaság nemzeteinek és nemzetiségeinek egyenrangú nyelvhasználatáról szóló törvény megfogalmazásából.

Valamiképpen ott bábáskodtam a Hungarológiai Intézet megalapításánál is. A vajdasági magyar tudományos élet, a történelem, néprajz és általában a kulturális múlt feltárására alapítottuk az intézetet, amelynek munkája többnyire a már afirmálódott tanszéki dolgozókra is volt alapozható. 1969-től dr. Szeli István, az első igazgató gyűjtötte maga köré a tudományos dolgozókat, s indult meg a munka, amelynek eredményeit a Közleményekben többnyire publikálták is. Máig jelentősek ezek a kiadványok. Hétévi tevékenység után az egyetemi karok átszervezésével került az intézet is a tanszékhez, s munkája azóta is ott folytatódik.

Már a hatvanas évek elején megalakult a Magyar Tanszéken egy szótárbizottság is, amelynek elsődleges feladata egy átfogó Szerbhorvát–magyar szótár elkészítése volt, mert az addig használatos szótárak nem foglalták magukba a két nyelv szókincsének jelentős részét. Több tíz szakmunkatársat – magyarokat, szerbeket és horvátokat – kellett alkalmazni a munka elvégzéséhez. A szerkesztését Kovács Kálmánra bíztuk, aki jelentős szakmai segítséget kapott a Magyar Tudományos Akadémia részéről is. Az anyagiakat pedig többnyire társadalmi eszközökből, azaz a tartományi alapból fedeztük. Az első kötet már 1968-ban meg is jelent, a másik két kötet pedig a hetvenes évek elején, kiadója pedig a Tartományi Tankönyvkiadó Intézet is. Nagy kár, hogy e szótár magyar–szerbhorvát változata sem akkor, sem azóta nem jelent meg, s a begyűjtött szócikkek nyilván a tanszék szekrényeiben porosodnak. A 2000-ben végbement változások után alig hihető, hogy ez a szótár az egykor elképzelt formában napvilágot lásson, noha tanúsíthatjuk, milyen fontos lenne ennek, vagy hasonló jellegű szótárnak a megjelentetése.

Ma már világosan látjuk, hogy a kilencvenes évek társadalmi eseményei folytán a legnagyobb veszteség azáltal érte a Vajdaságot, hogy elveszítette autonómiáját, s ezt a nemzetiségi intézmények is, de még mennyire megérezték. Devalválódott minden, amit a nemzetiségi kultúrák és az oktatás területén tettünk.

Gondoljunk csak bele, mennyi fiatal menekült el a katonai behívók elől, hogy aztán soha többé ne térjen vissza. Tudjuk, e fiatalok között sok egyetemi hallgató, író, újságíró és egyéb értelmiségi volt. A magyar fiatalok többsége természetesen Magyarországon keresett megélhetési lehetőséget, de Nyugat-Európától Észak-Amerikáig is vezettek útjaik és arról is van tudomásunk, hogy nem mindenki találta föl magát az új hazában.

Soha nem fogom elfelejteni Végel Lászlónak az akkori *Naša Borba* (vagy már a *Danas*) napilapban megjelent esszéjét, amelyben arról ír, hogy Horgosnál a senki földjén, a sok gépkocsi között kacszáva, arra gondolt, ha meghal, legjobb volna itt eltemettetni magát, mert odaát idegen, itt pedig nemkívánatos. Szerencsére ez az író hű maradt Újvidékhez és a Vajdasághoz, de mennyi fiatalnak még ma sincs rendezve minden feltétele ahhoz, hogy hazajöhessen.

Meggyőződésem, hogy a tanszék, ötvenéves fennállása alatt, a vajdasági magyarság legjelentősebb művelődési-oktatási intézményévé nőtte ki magát. S ami számomra ugyancsak fontos, sohasem elszigetelten tevékenykedett, hanem a többi vajdasági/jugoszláv nyelvi és irodalmi „műhellyel” együtt. Ezért is születhettek olyan jelentős művek, mint – hogy csak az általam jobban ismereteket említsem – Bori Imre *Magyar–délszláv irodalmi kapcsolatok*, továbbá a *Tanulmányok a magyar–délszláv irodalmi kapcsolatokról* című munkája, Szeli István *Utak egymás felé* című műve, vagy Dávid András két könyve, a *Délszláv epikus énekek – magyar történeti hősök*, vagy az *Egyazon égtájon*, feljegyzések a magyar–délszláv és délszláv–magyar kapcsolattörténet köréből. Ide tartozik Jung Károly több tanulmánykötete is, amelyek közül nem egy forrásértékű, mint például a Máttyás-tradíció délszláv vonatkozásairól szóló.

Úgy vélem, elsősorban az általános társadalmi viszonyoknak, külpolitikánk nyitottságának volt az eredménye, hogy a hatvanas és hetvenes években a szellem is szabadabban fejlődhetett, mint más kelet-európai szocialista országokban, s ezt az esélyt a tanszék, mindenekelőtt irodalomtörténészei ki is használták. Elsőnek szakíthattak a szocialista realizmus kétségkívüli merevségével. Nem véletlenül állapította meg Bori Imre, már valamikor a hetvenes évek elején, hogy a vajdasági irodalom az egyetemes magyar irodalom avantgardja, amiért aztán nem kis bírálatnak volt kitéve, mindenekelőtt magyarországi kollégái részéről. Sőt, a vele folytatott irodalmi viták már-már némi diplomáciai bonyodalmakat is okoztak, különösen azokkal az országokkal, amelyekben a magyarság él. Mai szemmel nézve úgy tűnik, Bori professzornak sok mindenben mégis igaza volt és lett. Ezt a berlini fal leomlása utáni események csak megerősítették.

Tény, hogy a Magyar Tanszék oktatási rendszerünk méltóságát a nacionalista eufória éveiben – amely nem biztos, hogy teljesen lecsengőnek tekinthető – megtartotta, s reményt kelt a tekintetben is, hogy tovább folytatja mindenekelőtt az oktatást, a tanárképzést, és pozitív irányultságra fogja nevelni hallgatóit, a leendő értelmiségieket. Ehhez persze szükség van a többségi nemzet megértésére is, mint ahogy mindannak a szavatolására, amely megilleti a kisebbségeket. Mert csak ezáltal érzik majd Szerbiát/Vajdaságot saját hazájuknak. Mi sem természetesebb, hogy egyszersmind szabadon kommunikálhatnak az anyaországukban és más országokban élő nemzeti közösségeikkel. Ez lesz a legjobb módja a latin közmondás igazolásának: Ubi bene, ibi patria.

(Fordította: B. Gy.)